

DET HELT STORE KUP er skrevet af Hakon Skaftø for ugebladet Hjemmet. Det består nok af 50% fiktion og 50% virkelighed.

For at nutidsmennesker bedre kan forstå teksten, vil jeg her give nogle supplerende oplysninger.

For det første bliver skibsføreren omtalt som Jørgen Fich. Han hed Johannes Fich.

En sandemand, er en kongelig udnævnt respekteret og sanddru person, som kan bistå myndighederne i at udøve lov og orden. Som regel spørgsmål om markskel, græsningsrettigheder, men også i andre sager, hvor det var påkrævet med mænd med høj moralsk status. Der blev udnævnt 8 sandemænd per herred (retskreds).

En vråger var en almindelig borger, som af øvrigheden blev pålagt at hjælpe denne i en konkret situation. Borgerligt ombud? Man må jo betænke, at der ikke var det samme antal offentlige ansatte dengang som nu.

En sluproer rodede en slup, som var en robåd hvormed man bragte godset fra skibet til og fra land.

slup, (af nederl. *sloep*, samme ord som *chalup*), i ældre tid et mindre, enmastet sejlfartøj med et gaffelsejl og sommetider råtopsejl; især karakteristisk ved meget langt bovspryd og evt. klyverbom med 2-3 stagejl forude. Bådtypen fandt tidligere stor udbredelse som lodsartøj. I 1900-tallet var det især kanonbåde (eng. sloops), der fik denne betegnelse. Disse var større og hurtigere end korvetter, men mindre og langsommere end fregatter. De anvendtes i vid udstrækning til eskortering af konvojer. Senere blev **slup** også betegnelse for et lystsejlfartøj med samme rigning. **Slup** er desuden et andet navn for chalup, en mellemstor robåd på et [orlogsskib](#).

Toldforvalteren gned sig frydefuldt i hænderne. Det kunne ikke være rigtigt – så enorme mængder smuglergods på et sted! En tolders ønskedrøm

DET HELT STORE KUP

Men da han vendte tilbage, lo beboerne. Smuglergods? De lo, da ordet blev nævnt. Smuglergods i Ommel? Aldrig havde de hørt noget så komisk. Stakkels toldere, de måtte have fået solstik ...

De stod på den lille stenmole og stirrede ud i mørket. Den disede oktober nat skjulte den flade kystlinje bag dem og kvalte hvert lys, der måtte være tændt inde på land.

Stemmerne var dæmpede, og der var en højtidsfuld stemning over den lille gruppe mænd – næsten som juleaften lige før kirketid.

I nat skulle det ske, det store kup. Alle ville blive rige – umådelig rige ...

„Tak og lov og evig pris for den salige dumhed, der får toldvæsenet i det øvrige Danmark til at sætte prisen på en pot brændevin til 20 skilling, når vi kan få den her for 12," mumlede den høje kraftige skikkelse i gruppens midte.

„Vi bor jo heller ikke i Danmark, Kristen Baudrup, men på Ærø," svarede bådfører Peder Schmidt tørt. „Og hvis det kun var brændevin, de var så skøre med, ville det aldrig blive det helt store kup. Men sukker, kaffe, te, rom, silkestoffer – ja, det er fanden ta' mig lige meget, hvad man tænker på, så bliver de plyndret af tolderne ovre på den anden side bugten."

„Det er jo ligefrem vor pligt at hjælpe de stakkels djævla," sagde boelsmand Rasmus Petersen. Han var den, der var mest nervøs for, at lovens lange arm skulle ramme dem, og trængte til at få lidt moralsk afstivning. „Så længe de har glemt at indlemme os i Danmark, men gjort os til slesvigere med slesvigsk lov, går det nok, men Herren skåne os for den dag, de opdager Ærø på landkortet i kongens København."

„Så bli'r du dansker og får skægget i skuffen, Rasmus," svarede store Kristen. „Så bli'r det skatter og afgifter og told, så du til sidst må æde stråtaget på dit hus for at holde dig selv i live."

Peder Schmidt vendte øjnene mod himlen og sagde: „Herren bevare os for slig ulykke!”

”Amen!” svarede de andre i kor, og så fik de pludselig travlt, for ude fra mørket hørtes sagte plask af åretag, og en båd kom glidende ind mod dem og lagde til ved den lille landingsplads bag molen. De to roere trak årerne ind, mens raske hænder grab fat i båden. Fra agterstavnen rejste en yngre mand sig og sprang i land. „Er alting klar? Vi har fuld last fra Lübeck og skal gerne have den i land hurtigt, så vi kan slippe væk, mens det endnu er mørkt.”

Kristen Baudrup mønstrede sin styrke. „Alting er klar, Jørgen Fich. Der er ikke en tolder i miles omkreds, og vi har gjort plads til godset i Peder Schmidts og Rasmus Petersens huse derhenne. Lad os komme i gang, folk!”

To store robåde, der lå fortøjet ved landingen, blev bemanded og fulgte Jørgen Fichs båd ud til Ærøjagten, der havde kastet anker skjult i mørket i det snævre sund mellem Ommel Strandby og Halmø. Der blev arbejdet støt og roligt i den mørke, disede nat. Kasser, sække, tønder og store kurve blev forsigtigt rakt ned til bådene og sejlet ind til land og stablet sammen i de to lave stråtækte bindingsværkshuse, der lå næsten helt ude i strandkanten.

Det var langt hen på de små timer, før den sidste last var bragt i land og alle spor af nattens gerninger udslettet. Et glas brændevin til afsked, en sidste hastig rådslagning om godsets videre transport i småpartier over til det nødstedte fædreland og Jørgen Fich roede ud til sit skib og lettede anker.

Inde på stranden stod man lidt og lyttede efter åretagene, da hans båd forsvandt i mørket, og den kendte lyd af ankeret, der blev taget op. Så skiltes man tilfredse med nattens arbejde, hver for sig byggende luftkasteller om alle de mange dejlige penge, der skulle tjenes i fremtiden ved at hjælpe de stakkels forfulgte sjæleovre på den anden side bugten til at købe deres livsfornødenheder til rimelige priser.

Storm og regn drev op ved dagry. Man hyggede sig indendørs og legede videre med tankerne om de store indtægter, der skulle tilfalde landsbyen som smuglerstation for den indbringende illegale handel med Fyn og Langeland. Ommel lå som uddød i oktoberblæsten, da en vogn rumlede ned gennem hovedgaden. Der blev lindet lidt på gardinet her og der af nysgerrige kvinder for at se, hvem der kørte rundt i dette herrens vejr. Lige så hurtigt faldt gardinet til, som om det, man havde set, kunne dræbe bare ved synet. Og så blev der atter lindet på gardinerne – mere forsigtigt denne gang, og skæggede, barkedede ansigter kikkede forsigtigt ud. Jo, Herren hjælpe dem, det var virkelig toldforvalter Honemann fra Marstal, og sammen med ham i vognen var toldkontrollør Andresen og told-

sluproer Kromann – den samlede styrke af forhadte toldere – og de havde kurs lige mod sandemand Hans Eriksens hus!

Nu holdt de, og toldforvalteren gik ind hos den lokale øvrighed. I hånden havde han et officielt udseende dokument. Fra hvert vindue, hvor man havde udsigt til sandemandens hus, lurede et ansigt spændt.

Hans Eriksen kom ud sammen med sine to karle. Han syntes at protestere voldsomt over toldforvalterens forlangende og kastede opgivende blikke rundt til de nærliggende huse, som om han ville telegrafere:

Fare! Red, hvad reddes kan!

Toldforvalteren pegede ned mod Strandbyen, viftede med dokumentet og skyndede på sandemanden. Men denne pegede i modsat retning mod vrågeren Kristoffer Harckes hus. Det var tydeligt, at sandemanden ville have den lokale politimyndighed med, for han gik ind på toldforvalterens forlangende.

Længe inden vognen satte sig i bevægelse mod vrågerens hus, var snigende skikkelser på vej ned mod Strandbyen. Man småløb i skjul bag hække og mure tværs over haver og marker og nåede forpustede frem til de to stråtede huse ved det lille landingssted.

„Tolderne er på vej!” råbte de, da Peder Schmidt og Rasmus Petersen viste sig i døren for at se, hvad den mærkelige opførsel af krybende, småløbende skikkelser over markerne betød.

Peder Schmidt udstødte en ed, der næsten var egnet til at sætte ild på stråtaget, og kikkede ind i sit hus, der var stopper så tæt med smuglergods fra gulv til loft, at møblerne var stillet oven på hinanden i en krog af stuen for at skaffe plads til al ulovligheden.

„Træk alle gardiner for, så ingen kan se ind i huset. Lås dørene og forsvind herfra! Det er Kristen Baudrups ordre. Så får vi se, om tolderne har myndighed til at bryde dørene op og skaffe sig adgang,” sagde den sidst ankomne krybeløber.

Da vognen med toldfolkene forstærket med den samlede lokale øvrighed og sandemandens to karle kørte op foran de to huse, var alting fredsommelig søvnighed. Kun regnens pisen og blæstens hujen i fiskegarnene på stejlepladsen brød stilheden. Ikke en sjæl var at se. De to huse så ubeboede og forladte ud med lukkede og tilskoddede vinduer.

Toldforvalteren sprang af vognen og gik med raske skridt hen mod det første hus. Sandemanden og vrågeren så sig nervøst omkring og syntes, de kunne skimte rækker af ansigter oppe bag vinduerne i de nærmeste gårde og i staldporte og bag halmstakke.

”Bank på døren!” befalede toldforvalteren. Sluproer Kromann slog en barket næve mod den spinkle dør, så den nær var faldet ind i huset.

„I øvrighedens navn, luk op!” råbte toldforvalter Honemann. Inter svar. Men sandemanden og vrågeren var nu sikre på, at mindst halvtreds par øjne iagttog dem oppe fra nabogårdene, hvor folk var begyndt at komme frem og kikke på begivenhederne.

”Der har ikke været nogen hjemme i flere dage,” råbte en af naboerne. De er begge på besøg hos familie i Ærøskøbing.”

„De er fanden, er de,” svarede toldforvalteren tilbage. „De var her i nat og hjalp til med at fylde deres huse med smuglergods.” Han vendte sig mod vrågeren. Vi har kongelig fuldmagt til at foretage husundersøgelse. Bryd døren op, så vi kan se, hvad det er, de har smuglet ind.”

Vrågeren så på sandemanden. Sandemanden så op mod de halvtreds par øjne og trak opgivende, ligesom undskyldende på skuldrene. Ingen af dem svarede. Toldforvalteren så anklagende på dem og vendte sig mod sluproer Kromann. „Luk op!”

Kromann satte skulderen til og faldt med døren ind i huset. Toldforvalter Honemann trådte over den faldne ind i de lavloftede stuer. Det vil sige, han nåede ikke længere end lige inden for døren, før han blev mødt af en mur af kaffesække, fade med vestindisk rom og sække med sukker. Han stod et øjeblik og gned sig frydefuldt i hænderne. Det kunne ikke være rigtigt – ikke så enorme mængder smuglergods på et sted! En tolders ønskedrøm ...

Han fik et par sække hevet frem for at se, om der var mere bagved. Der var simpelt hen ikke til at komme frem for smuglergods. Døren til baghuset blev slået ind, og samme syn mødte ham.

Nabohusets døre blev åbnet med magt. Mere smuglergods fra gulv til loft. Han kaldte på sandemanden og vrågeren. „Jeg vil gerne have mobiliseret alle køretøjer i byen til at bringe smuglergodset til Marstal med det samme.” Hvilket triumftog det ville blive!

Vrågeren så på sandemanden. Sandemanden så op mod de halvtreds par vogtende øjne og svarede: „De fleste er i Ærøskøbing i dag, men jag skal prøve at få fat i dem, der er hjemme." Med tunge skridt gik han op mod Ommel. Det var ikke noget rart job at være sandemand i Ommel i dag.

Han blev omringet og trukket ind i den nærmeste vognport for at aflægge beretning for sine ophidsede bysbørn. Køre til Marstal med smuglergodset? Aldrig!

”Vi kan trække tiden ud. Det bliver hurtigt mørkt. Der kan ske så mange ting på landevejen efter mørkets frembrud i en nat som denne," indskød sandemanden ligesom tilfældigt. „Det kan være, toldforvalteren så opgiver at flytte godset i dag."

Kristen Baudrup fangede straks ideen, og hans store næve landede på ryggen af Hans Eriksen. „Du er dæleme den bedste sandemand, vi har haft i Ommel. Seks vogne med mandskab skulle vi nok kunne klare. Sig det til toldforvalteren. Vi kommer, så snart vi har fået en bid brød og spændt hestene for."

Ommelboernes tempo var ikke helt efter toldforvalterens hoved, men hen på eftermiddagen begyndte de seks vogne at køre ned mod Strandbyen en efter en. Det var ved at blive mørkt, da de endelig var læsset fulde og dækket til mod regnen. Vejen ind til Marstal var hullet og dårlig, og det var meget begrænset, hvad de seks vogne kunne bære, så hovedparten af smuglergodset måtte vente til næste dag.

Toldforvalter Honemann fik dørene til de to huse repareret og låst og forsejlet med toldvæsenets store segl. Sandemandens to karle blev udnævnt til toldvagter og fik besked om ikke at slippe nogen ind i husene. Og så drog karavanen af sted mod Marstal. Forrest kørte den triumferende toldforvalter med sluproer Kromann ved tøjlerne. Toldkontrollør Andresen var blevet anbragt på sidste vogn for at holde øje med, at ingen af køretøjerne forsvandt i mørket.

Halvvejs inde mod Marstal dukkede et par skikkelser frem af natten. Deres ansigter var skjult af store tørklæder. Uden et ord greb de toldforvalterens heste ved hovedtøjet og standsede vognen. Hele vogntoget gjorde holdt bag den forskrækkede Honemann. Et øjeblik efter kom et par andre formummede skikkelser bærende med en bylt, som blev lagt op bag i toldforvalterens vogn. Honemann kunne høre sin kontrollørs skræmte stønnen.

”Lad os se, hvor hurtigt toldere kan køre!" råbte anføreren for de formummede skikkelser og gav de to heste et rap over flankerne, så de stejlede og gav sig i fart hen over den hullede vej. Et par ryttere, der var dukket frem af mørket, red ind på

hver sin side af hestene og holdt dem i trav og med kurs mod Marstal. Først uden for byen gjorde de brat om og forsvandt i natten.

Toldforvalter Honemann skummede af raseri. Hans drømme om forfremmelse og måske en kongelig medalje var ved at slippe ham af hænde. „Forbandede tyvepak!" råbte han. „Det skal I komme til at fortryde."

Ude på den mørke vej var de seks vogne for længst vendt om og forsvundet ad markvejen tilbage mod Ommel.

Hele byen arbejdede den nat. Så snart toldforvalteren og hans kortege var forsvundet i mørket, løb man ned mod Strandbyen og omringede de to huse. Sandemandens karle havde taget opstilling foran hver sin dør.

„Flyt jer, eller vi flækker pandeskallerne på jer," var der en, der råbte. Der var ingen trussel i stemmen, og de lo alle sammen støjende – mest sandemandens to karle, der omgående blandede sig med mængden. Man ventede, indtil Peder Schmidt og Rasmus Petersen kom. Det var jo deres huse, og alt skulle gå lovformeligt til.

Dørene blev åbnet. Der var ingen trængsel. Ingen panik. Ingen plyndring. Enhver tog med, hvad han kunne bære, skyndte sig hjem med rovet, gemte det på et sikkert sted og vendte tilbage for at hente en ny forsyning. Om man fik kaffe eller rom, silkestoffer eller sække med ris, tobak eller fløjsbånd, var lige meget. Hvem der fik hvad, spillede ingen rolle. Kun en ting talte: Alle spor skulle udslættes – ikke så meget som en enkelt kaffebønne skulle det forhadte toldvæsen få fingre i.

Næste dag brød solen pludselig frem. Blæsten drev skyerne bort, og det blev en strålende efterårsdag. Ommel ventede med spænding på, hvad der ville ske. Hele landsbyen havde holdt rådslagning, så snart den sidste tønde rom var sænket ned i byens brønd. Planer var blevet diskuteret og kasseret, indtil et lyst hoved pludselig havde fået den helt store ide til at narre toldvæsenet, og rådslagningen var druknet i latter.

Tidligt på formiddagen lød der rumlen af hestevogne. Man lindede på gardinerne og så toldforvalter Honemann, toldkontrollør Andresen og told-sluproer Kromann køre gennem landsbygaden. Bag dem fulgte to vogne med landsfogeden, etatsråd Carstens, og nogle folk fra Marstal.

Kortegen gjorde holdt ved sandemandens hus. Hans Eriksen kom ud, rystede uforstående på hovedet og forsøgte at forklare landsfogeden et eller andet. Landsfogeden så først forvirret fra den ene til den anden, så lo han. Toldforvalter

Honemann lignede en tordensky og begyndte at råbe op, så det kunne høres over hele landsbyen. Ord som svindel, løgn og snedigt komplott føg om hushjørnerne.

Sandemanden kaldte på sine to karle, der stod blåøjede og uskyldige. Næh, de havde aldrig hørt om noget smugleri i Ommel. De havde ikke set toldforvalteren dagen før eller været beordret til at stå vagt nede ved husene i Strandby. Toldforvalteren måtte huske galt eller tale i vildelse.

Under råben og skrigen steg det lille selskab til vogns og kørte hen til vrågerens hus, hvor samme scene gentog sig. Så satte man kursen mod Strandby og standsede foran de to lave stråtede længer. Dørene var åbne.

Peder Schmidt og Rasmus Pedersen så forbløffede på den store invasion af fremmede, der pludselig væltede ind. De kunne med god samvittighed sige, at de ikke havde set toldforvalteren og hans mænd den foregående dag, og de havde da været hjemme hele dagen. Smuglergods? De lo, da man nævnte ordet. Smuglergods i Ommel? Aldrig havde man hørt noget så komisk.

Etatsråd Carstens så fra toldforvalteren til de måbende, uforstående Ommelboer. Enten var toldforvalteren blevet gal, eller også havde Ommel spillet toldvæsenet alle tiders puds.

"Lad os gå ind at inspicere smuglergodset, toldforvalter Honemann," sagde han med et lunt smil. „Det kan jo være, at vi kan finde en kaffebønne på gulvet eller et fad rom i færehuset."

Hele selskabet steg af vognen og begyndte at gennemstøve de to huse under protester fra beboerne. Aldrig havde man hørt mage til beskyldninger - smugleri! Hvor kunne landsfogeden dog tro det?

Hele Ommel by var efterhånden på benene og forsamlet rundt om de to huse. Man slog hænderne sammen i forbløffelse, da man hørte, hvad byen blev beskyldt for. Ja, men ville landsfogeden da ikke med hjem og søge i de andre gårde og huse? Stakkels toldforvalter Honemann. Det måtte være en tolders drøm! En hel skibsladning smuglergods! Havde han været på værtshus i går sammen med sin kontroller og sluproer?

Sluproer Kromann holdt sig tavs i baggrunden. Han skulle ikke være til grin. Lad de fine folk ordne de paragraffer. Toldkontrollør Andresen tænkte med skræk på den gang prygl, han havde fået løfte om, hvis han atter viste sig i Ommel, og sagde mindst muligt og svarede undvigende, når han blev spurgt. Toldforvalter Honemann blev mere og mere forvirret. Der var pludselig ikke et spor at gå efter,

ikke en skyldbetyngt mine, ikke skyggen af en indsmuglet kaffebønne - kun et stort, måbende spørgsmålstegn over, at man kunne tænke sig at beskyldte sådanne pæne, uskyldige mennesker for smugleri. Men havde han ikke med sine egne øjne set de to huse fyldt med smuglergods? Ophidselsen greb toldforvalteren mere og mere, indtil han eksploderede i en strøm af uligevægtige beskyldninger og forbandelser, der vældede ud over de måbende Ommelboer.

Etatsråd Carstens var ved at blive utålmodig. „Skal vi endevende hele byen, hr. toldforvalter - eller trække os tilbage i god orden, inden vi gør toldetaten helt latterlig?" Stemmen var skarp. Et var, at toldforvalteren havde trukket ham med herud. Lige frem blive offentligt til grin sammen med Honemann havde han ikke lyst til.

Den høje øvrighed steg til vogns. Pисken smældede, og hestene satte i trav. Etatsråd Carstens vendte sig, da de drejede ud fra Ommel, og så sig tilbage. De stod der endnu, måbende forundrede over det talstærke myndighedsbesøg og de grove beskyldninger, der var blevet rettet mod dem. Får - en flok får på en græsmark, det er, hvad de ligner, tænkte han. Toldforvalter Honemann i vognen foran ham fangede hans opmærksomhed.

„Idiot!" mumlede etatsråden.

Da den sidste vogn var ude af syne, begyndte latteren at pible frem. Først klukkende - så larmende befriende, indtil tårerne løb ned ad kinderne, og man mistede pusten og måtte slå hinanden i ryggen. Så startede man i sluttet trop til landsbybrønden og hejste andægtigt den første tønde gammel vestindisk rom op og drak toldforvalter Honemanns skål.

Det store kup i Ommel skete natten mellem den 15. og 16. oktober 1830 og huskes stadig på egnen. Takket være at Ærø hørte under hertugdømmerne, var toldsatserne her meget lavere end i det egentlige Danmark, og et livligt smugleri florerede. Store partier varer blev sejlet „toldfrit" ind til Ommel (mellem Marstal og Ærøskøbing) eller til den lille ø Halmø ud for Ommel og derfra i småpartier distribueret til købmænd på Langeland og Fyn.

De to huse, hvor smuglergodset blev opbevaret, står endnu nede ved Ommel Strandby. De gamle skøder viser, at Peder Schmidt og Rasmus Petersen har været ejere.

Udtrykket en ommelergrog stammer for resten fra denne affære, nemlig romtønderne i landsbybrønden.

Det store kup i 1830 fik ikke lov at gå i glemmebogen. Toldforvalter Honemann sendte et klageskrift til sine foresatte, og assessor Clausen i Ærøskøbing klagede over den letfærdige måde, etatsråd Carstens havde optrådt på.

Året efter blev sagen taget op på ny, og der blev forlangt edsafleggelse af Ommels beboere. Så kom sandheden frem, og et par af smugleriets ledere fik korte fængselsstraffe, og andre fik bøder eller irettesættelser. Det var jo trods alt kun smugleri, der dengang betragtedes mere som sport end som lovovertrædelse. Og den ihærdige assessor, der havde fået sagen genoptaget, blev suspenderet et år fra sin stilling, fordi han havde tilladt sig at klage over etatsråd Carstens!